

Recenzje

Przez Kresy i historię po obrzeża polityki. Profesorowi Marcelemu Kosmanowi w pówieźce pracy naukowej, pod. red. Iwony Hofman, Wojciecha Magusia, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011, t. 1, ss. 558, t. 11, ss. 505.

Wśród książek opublikowanych w 2011 r. szczególną pozycję zajmuje dwutomowe dzieło dedykowane z okazji 70 urodzin i jubileuszu 50-lecia pracy pedagogicznej Profesora Marceliego Kosmana.

Profesor jest autentycznym luminarzem nauk humanistycznych. Jest autorem ponad 1500 publikacji. W recepcji jakościowej są one oryginalne poznawczo, ukazujące nośne kwestie życia kulturowo-cywilizacyjnego w długim horyzoncie czasowym (od pradziejów do współczesności), odważnie formułujące hipotezy, tezy, pytania badawcze oraz z wielką starannością je dowodzące, argumentujące, egzemplifikujące; w interpretacji bogate w nowe ustalenia, przewartościowania objaśnienia; w odniesieniu zarówno do przeszłości, jak terażniejszości uczące krytycyzmu poznawczego, a w tym do źródeł historycznych (archiwaliów, dokumentów), jak i współczesnych informacji medialnych, gdzie często emocjonalność zdobywa pierwszeństwo przed prawdą o rzeczywistości; w postrzeganiu zjawisk i procesów życia kulturowego podkreśla rolę silnych jednostek, ich postawy, zachowania, aspiracje w generowaniu rzeczywistości kulturowej, a w tym kultury politycznej społeczeństwa.

Profesor urodził się 8 maja 1940 r. w Izbicy Kujawskiej. Z domu rodzinnego wyniósł poszanowanie dla pracy i edukacji. Uczył się w miej-

scowej szkole podstawowej oraz liceum ogólnokształcącym. W 1957 r. rozpoczął studia historyczne na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Przed zakończeniem studiów podjął pracę w charakterze nauczyciela języka polskiego i łaciny w liceum, w którym wcześniej się uczył. Równocześnie odbywał drugie studia z zakresu pedagogiki. Magisterską edukację historyczną ukończył w 1962 r. Przygotował pracę pod kierunkiem Profesora Gerarda Labudy o upadku państwa Hunów w połowie V w. Studia pedagogiczne ukończył w 1964 r. Obronił pracę magisterską pt. *Liceum Ogólnokształcące w Izbicy Kujawskiej 1945–1963*. W latach 1966–1968 był jego dyrektorem. Pasja badawcza spowodowała, że podjął studia doktoranckie. W 1966 r. obronił rozprawę doktorską nt. kancelarii i dokumentów Wielkiego Księcia Witolda, przygotowaną pod kierunkiem profesora Henryka Łowmiańskiego. W 1967 r. zajął się pracą naukowo-badawczą w Instytucie Historii PAN, gdzie przygotowywano monumentalne dzieło pt. *Historia Pomorza*. W 1971 r. obronił rozprawę habilitacyjną (docenturę) nt. Wielkiego Księstwa Litewskiego w propagandzie wyznaniowej. W 1980 r. uzyskał tytuł profesora nadzwyczajnego a w 1989 r. – profesora zwyczajnego. Systematycznie powiększał dorobek badawczy, poszerzając go o wciąż nowe pola dociekań intelektualnych. Jednocześnie prowadził dużą aktywność organizacyjną i dydaktyczną. W 1976 r. został dyrektorem Biblioteki Kórnickiej PAN. Włączył się wtedy w nurt badań bibliotekoznawczych i regionalnych. Opublikował m.in. książkę *Z dziejów Biblioteki Kórnickiej*. Prowadził wtedy zajęcia dydaktyczne w Instytucie Bibliotekarstwa i Informatyki Nau-

kowej na UAM, a później w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Bydgoszczy.

Od 1982 r. przez 10 lat pracował w Instytucie Historii Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu. W 1987 r. związał się z pracą naukowo-dydaktyczną w Instytucie Nauk Politycznych i Dziennikarstwa na UAM. W 2002 r. równoległe z pracą na uniwersytecie sprawował funkcję rektora Wyższej Szkoły Zarządzania i Bankowości w Poznaniu.

Jako badacz zwrócił na siebie uwagę studiami lituanistycznymi, rozpoznawaniem dziejów Polski w długim horyzoncie czasowym, a zwłaszcza XV–XVIII w., instytucjonalizacją wyznaniową i religijną, związkami literatury pięknej z rzeczywistością historyczną i polityczną, kulturą polityczną.

Profesor postrzegany jest jako autor licznych prac o Henryku Sienkiewiczu, jako badacz regionalnej rzeczywistości kulturowej Wielkopolski, jako znawca ruchów religijnych oraz kultury politycznej społeczeństwa polskiego.

Wyjątkową publikacją Profesora są dwa tomy syntezujące tysiącletnie dzieje narodu i państwa polskiego pt. *Polska w drugim tysiącleciu*, wydane w 2007 r. przez Wydawnictwo Adam Marszałek w Toruniu. Obok dostarczenia syntetycznej wiedzy o rzeczywistości kulturowo-cywilizacyjnej, a w tym społeczno-politycznej, gospodarczej i kulturowej istotną część stanowi w nich prezentacja oceny dziejów ukazywanych w polskich podręcznikach oraz wydawnictwach popularyzujących wiedzę o przeszłości. Zwraca uwagę na ukazywanie prawdy o przeszłości oraz zjawisko tzw. *poprawności politycznej*. Podkreśla siłę występowania współcześnie *polityki historycznej*, która stanowi w istotnym stopniu ogniwo manipulacji historią; napisał o tym m.in.: „Wiele będzie miało do roboty przyszłe pokolenie historyków, by odgruzować to wszystko, co po odzyskaniu niepodległości fclerowie Klio usiłują uczynić z przeszłością tą odległą a zwłaszcza bliższą”.

Działalność naukowo-badawcza Profesora spotyka się powszechnie z uznaniem środowisk intelektualnych. Uzyskiwał za nią prestiżowe wyróżnienia i nagrody, m.in. W 1990 r. otrzymał Nagrodę Główną im. Henryka Sienkiewicza, w 1992 r. – Nagrodę imienia Władysława Reymonta. W 1989 r. otrzymał wraz z żoną profi

zw. dr hab. Bogumiłą Kosmanową Nagrodę im. Edwarda Raczyńskiego za rozpoznawanie i popularyzację wiedzy o Wielkopolsce.

W czasie uroczystości jubileuszowych 26 października 2011 r. na Wydziale Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu wręczono Profesorowi dedykowane Mu dzieło. Zamieszczono w nim studia, opracowania, refleksje 55 autorów, szeroko znanych z dorobku naukowego, wiążące się w różnych odniesieniach z polem badawczym Profesora.

W klasyfikacji tego bogatego materiału wyodrębniono w tomie pierwszym cztery części, tj. I: *O Jubilacie*; II: *W stronę Litwy*; III: *Różne oblicza historii*, IV *Kościół: instytucja i ludzie*. W tomie drugim dwie części, tj. I: *W kręgu literatury*, II: *Kultura polityczna*. Prezentację studiów dedykowanych Profesorowi poprzedzają: *Podziękowania* adresowane do instytucji i osób zaangażowanych w organizację jubileuszu oraz wydanie okolicznościowej książki, *Tabula Gratulatoria*, w której znalazło się 147 nazwisk uczonych budzących podziw dla dokonań naukowo-badawczych, organizacyjnych i edukacyjnych Profesora, oraz *Słowo Wstępne*, w którym Profesor Iwona Hofman wskazuje na miejsce Jubilata w nauce polskiej. Zauważa: „Wszyscy czcimy w osobie i dziele Profesora Marcelgo Kosmana najwyższe standardy zawodowe i etyczne: poszanowanie innych, i mających różne światopoglądy, sumienność, rzetelność, wypełniania obowiązków, serdeczność obcowania, łagodną wyrozumiałość, dar wskazania dokąd i dlaczego warto w życiu i nauce zmierzać”. Przypomniała tu, że wcześniej obchodzone jubileusze Profesora Marcelgo Kosmana zostały upamiętnione specjalnymi wydawnictwami. Wśród nich są: *Przeszłość odległa i bliska. Marcelemu Kosmanowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, pod red. Kazimierza Robakowskiego (Poznań 2000); *U schyłku tysiąclecia. Księga pamiątkowa z okazji sześćdziesięciolecia urodzin Profesora Marcelgo Kosmana*, pod red. Kazimierza Pająka i Jana Załubskiego (Poznań 2001); *Sienkiewiczowskie fascynacje Marcelgo Kosmana*, opr. Lecha Ludorowskiego (Lublin 2005).

Prezentując poszczególne studia i opracowania zauważa się, że przygotowane zostały z dużą

starannością metodologiczną – w zakresie definiowania, objaśniania zjawisk i procesów życia kulturowego zarówno odnoszącego się do przeszłości, jak i teraźniejszości. W części pierwszej – o Jubileacie zamieszczono 5 tekstów, tj. 1. Andrzeja Chodubskiego, *De litteris meritis* Profesora Marcelego Kosmana; 2. Jaroslava Púnka, Marceli Kosman – historyk zainspirowany Sienkiewiczem; 3. Ewy Kosowskiej „A to Polska właśnie...”; 4. Gerarda Labudy, Udział Marcelego Kosmana w tworzeniu syntezy historii dziejów Polski i krajów sąsiednich; 5. Edwarda Walewandra, Landacja na cześć prof. Marcelego Kosmana wygłoszona 21 maja 2003 r. w Lublinie podczas wręczenia Nagrody Naukowej im. Ireny i Franciszka Skowyrów. W studiach i opracowaniach tych dostarcza się wiedzy o drodze życia zawodowego, pasjach badawczych, najważniejszych nowych ustaleniach poszukiwań intelektualnych Profesora.

W części drugiej zamieszczono teksty: 1. Leszka Bednarczuka, Z językowej historii Wielkiego Księstwa Litewskiego; 2. Grzegorza Błaszczyka, Początki genealogii rodu Piłsudskich; 3. Krzysztofa Buchowskiego, Polacy w oczach Litwinów w pierwszej połowie XX w.; 4. Tadeusza Bujnickiego, Sienkiewicz w międzywojennym Wilnie; 5. Henryka Ilgiewicza, Obchody rocznicowe w międzywojennym Wilnie; 6. Jana Jurkiewicza, Legenda o Giedyminie koniuszym w dawnym dziejopisarstwie polskim (do końca XVI w.); 7. Tadeusza Kempy, Meandry działalności publicznej Jana Janowicza Hlebowicza; 8. Jana Sereydyki, Inwentarze majątku ruchomego Krzysztofa Dorohostajskiego, marszałka wielkiego litewskiego; 9. Adama Suchońskiego, Z prac Polsko-Litewskiej Komisji ds. Podręczników Historii i Geografii; 10. Krystyny Syrnickiej, Eschatologia wiary, nadziei i miłości (na podstawie współczesnego repertuaru polskich pieśni pogrzebowych na Wileńszczyźnie); 11. Henryka Wisnera, Kartka z dziejów obyczajów: pogrzeby dzieci Anny i Krzysztofa Radziwiłłów – lata 1611–1627; 12. Andrzeja B. Zakrzewskiego, Jeszcze o Polakach w Wielkim Księstwie Litewskim w XIV–XVIII wieku. W tekstach tych ujawnia się interdyscyplinarne postrzeganie litewskiej przestrzeni kulturowej, a w tym eksponowanie relacji polsko-litewskich. Przypomina się tu, że w bogatej twórczo-

ści naukowej Profesora Marcelego Kosmana ważne miejsce zajmuje historia polityczna, religijna, kulturowa Wielkiego Księstwa Litewskiego (s. 63).

12 tekstów ukazujących różne oblicza historii zaprezentowano w części trzeciej książki, a mianowicie: 1. Janusza Bylińskiego, Blaski i cienie Rzeczypospolitej szlacheckiej XV–XVII wieku, 2. Józefa Długosza, Stanisław Lubieński (1573–1640) jako historyk i polemista; 3. Ludwika Grzebenia, Szkoły jezuickie w Inflantach polskich od XVI do XVIII wieku; 4. Włodzimierza Kaczorowskiego, Działalność prymasa – interreksa Jana Wężyka w okresie bezkrólestwa po śmierci Zygmunta III Wazy; 5. Adama Koseskiego, Trajczko Kostowa droga na szafot; 6. Janusza Małka, Mikołaj Kopernik – uczony, torunianin, człowiek epoki Renesansu; 7. Stanisława Sławomira Niciei, Stanisławów – trzecie miasto Galicji; 8. Grzegorza Piwnickiego, Zmagania o polskie „Dominum Maris Baltici”; 9. Hienadza Sahanoviča, The Battle of Orsza in 1514: Struggle of Interpretations in Belarus; 10. Gottfrieda Schramma, Vier Bahnbrecher des führen; 16. Jahrhunderts im kulturgeografischen Vergleich: Michelangelo und Machiavelli, Luther und Kopernikus; 11. Józefa Stanielewicza, Załamanie obrotów tranzytowych krajów nadunajskich przez port szczebiński po wybudowaniu Kanału Sueskiego; 12. Janusza Tazbira, Powojenne badania nad Moskorzowskimi. Ukazuje się tu procesy przemian dziejowych oraz ich uwarunkowania, oddziaływania, następstwa; zwraca się uwagę na rolę wybitnych jednostek w kształtowaniu rzeczywistości kulturowej, w której żyły jak późniejszych przeobrażeniach społeczno-politycznych oraz gospodarczych. Studia te wyróżniają podejście wyzwań syntezujących wiedzę o przeszłości, przy tym podejmuje się próby przewartościowania wielu ocen, postaw, zachowań ludzi życia publicznego, jak np. Mikołaja Kopernika.

W części czwartej książki, dotyczącej Kościoła zaprezentowano 4 teksty, tj. 1. Michała Iwaszkiewicza, Kościół katolicki w Estonii na tle innych wyznań – historia i współczesność; 2. Zachariasza S. Jabłońskiego OSPPE, Profetyczne przesłanie Jasnej Góry w ostatnim dziesięcioleciu pontyfikatu Jana Pawła II (1995–2005); 3. Tadeusza Krahela, Losy kapłanów

dekanatu wiszniewskiego w archidiecezji wileńskiej w czasie II wojny światowej; 4. Krzysztofa R. Prokopa, Faust Socyn w Igolomii (Przyczynę do dziejów antagonizmów religijnych w Polsce końca XVI w.). W poszczególnych studiach dostarcza się usystematyzowanej wiedzy faktograficznej. Zjawiska i procesy postrzega się w kontekście doświadczenia dawnego czasu oraz miejsca w rzeczywistości kulturowej, a w tym wyznaniowej i religijnej.

W tomie drugim w części pierwszej, zatytułowanej *W kręgu literatury* zaprezentowano 10 tekstów, tj. 1. Romana Barona, Rzecz o niektórych związkach Henryka Sienkiewicza z Czechami; 2. Piotra Borka, Oblężenie Lwowa w 1648 roku w sielankach Józefa Bartłomieja Zimorowca; 3. Ilony Długej, „Dialog” jako przekład ewangelizacji przez prasę w Republice Białoruś; 4. Elżbiety Feliksiak, Ukraina, Polska, Europa w *Marii* Antoniego Malczewskiego; 5. Jacka Kolbuszewskiego, Nurt franciszkański w poezji młodopolskiej; 6. Grzegorza Lukomskiego, Polemiki Józefa Mackiewicza i recepcje jego publicystyki; 7. Adama Maldzisa, Znaczenie w Kórniku (z „*Polskiego Dziennika*”); 8. Kazimierza Maliszewskiego Europocentryczny i chrześcijański model świata widziawo w sarmackiej perspektywy. Uwagi na podstawowe analizy polskich gazet rękopiśmiennych z epoki późnego baroku; 9. Jana Rzońcy, Działalność gospodarza, społeczno-polityczna i przywódcza Adama Stadnickiego na Sądecku w I połowie XX wieku na podstawie jego *Wspomnień*, 10. Janusza Zbudniewka, Nieznany biograf *Excyltarz Viatora Chrzescijańskiego* o Hieronima Cieszkiewicza dedykowany księżnej Elżbiecie Sieniawskiej. Autorzy w swoich studiach prezentują mało znane wątki życia kulturowego, mające odbicie w literaturze pięknej, wspomnieniach i czasopiśmiennictwie. W studiach tych wzbogaca się wiedzę faktograficzną oraz interpretacyjną o polskim życiu kulturowym.

W części drugiej, prezentując różne aspekty kultury politycznej przedstawia się 12 tekstów, tj. 1. Andrzeja Antoszewskiego, O demokratycznych standardach w polskim życiu politycznym; 2. Iwony Hofman, Rok 1956 w narracji dziurawej Andrzeja K. Wróblewskiego i Jana J. Lipskiego; 3. Izabeli Janickiej, Resen-

tymenty pruskie w zjednoczonych Niemczech; 4. Artura Kijasa, Polsko-rosyjskie związki kulturalne. Historia i współczesność; 5. Macieja Kijowskiego, Krytycznie o stanowieniu i stosowaniu prawa przez polskie organy władzy i administracji publicznej w następstwie katastrofy lotniczej w Smoleńsku 10 kwietnia 2010 r.; 6. Michała M. Kosmana, Uwagi o polityce Niemiec wobec Rosji w latach 1990–2010; 7. Markety Pánkovej, Znaczenie i rola Muzeum Pedagogicznego im. J.A. Komeńskiego w Pradze dla dziejów czeskiego szkolnictwa; 8. Bronisława Pasierba, Z Wilna z przesiadką... do Wrocławia; 9. Jerzego Starnawskiego, Kilka uwag na temat Katedry Historii Literatury Polskiej w Uniwersytecie Jagiellońskim w dwudziestolecium międzywojennym na tle ważnych wydarzeń w dziejach nauki; 10. Haliny Tumolskiej, W kręgu problematyki polskiego patriotyzmu: historia, mity, fantazmaty; 11. Jana Załubskiego, Wolne i obiektywne media publiczne w Polsce. Realny cel czy utopia?; 12. Zygmunta Zielińskiego, Stalinowski i hitlerowski system zagłady – tożsamość i różnice. Spostrzeżenia ma tle wybranych najnowszych monografi. Są to oryginalne studia dotyczące zarówno życia politycznego postrzeganego w wymiarze teoretycznym, jak i jako przejaw zachowań zbiorowych decyzji politycznych mających ważne następstwa dla szerokich kręgów społeczeństw, m.in. w sferze ideologicznej; zwraca się uwagę na prawdę oraz poprawność polityczną, na fakty i mity dotyczące rzeczywistości kulturowej, a w tym ją definiującą oraz objaśniającą.

W tomie drugim książki zamieszczono *Bibliografię prac Marcelego Kosmana za lata 1963–2010* (s. 410–500). Wskazuje się tu, że dorobek naukowy Profesora był w polu uwagi bibliografów, podejmujących się próby systematyzacji, m.in. w 2000 r. ukazało się opracowanie Z. Polowczyk, *Bibliografia publikacji Marcelego Kosmana za lata 1963–2000*, [w:] *Przeszłość odległa i bliska. Marcelemu Kosmanowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, pod red. K. Robakowskiego (Poznań 2000); J. Hofman, *Bibliografia publikacji Sienkiewiczowskich Marcelego Kosmana za lata 1964–2005*, [w:] *Sienkiewiczowskie fascynacje Marcelego Kosmana* pod red. L. Ludorowskiego (Lublin 2005).

Lektura książki. pt. *Przez Kresy i historię po obrzeża polityki. Profesorowi Marcelemu Kosmanowi w półwiecze pracy naukowej* ujawnia niezwykle obraz wielkości intelektualnej Jubilata oraz Jego kontaktów z polskim i europejskim światem nauk humanistycznych. Chce się powiedzieć: „Profesorze Twój płaszcz ducha mieni się świetnościami”.

Prezentowana książka jest cenna ze względu na: 1) ukazanie ogniw biografii Profesora Marceliego Kosmana oraz wykazu Jego publikacji; 2. wskazanie szerokiego horyzontu badań humanistycznych – od spraw lokalnych do rzeczywistości międzynarodowej; 3. ukazanie ogniw łączących rozważania teoretyczne z praktyką życia kulturowego, powiązań przeszłości z teraźniejszością; 4. wskazanie sił generujących oraz stymulujących postawy, zachowania, dążenia, aspiracje ludzi w procesie przemian historycznych; 5. wskazanie roli badań naukowych w procesie budzenia świadomości politycznej zarówno w przestrzeniach lokalnych, jak i rzeczywistości międzynarodowej.

Książka w istotnej mierze wzbogaca wiedzę o przeszłości i teraźniejszości Polski i Polaków.

Ukazuje się w niej powołanie naukowo-badawcze autentycznego luminarza nauk humanistycznych.

Andrzej Chodubski

Arkadiusz Modrzejewski, *Metodologiczne i filozoficzne podstawy politologii. Zarys wykładu*, Oficyna „OKO”, Gdańsk–Elbląg 2011, ss. 120.

Obserwując ujawniający się współcześnie dyskurs, a w tym spór dotyczący rozpoznawania rzeczywistości politycznej, z jednej strony postrzega się umacnianie politologii jako odrębnej dyscypliny badawczej, której przedmiotem poznania jest polityka, z drugiej zaś odmawia się jej prawa naukowości. Co wiąże się z uprawianiem przez wielu jej przedstawicieli funkcji komentatorskich, dotyczących bieżącej rzeczywistości politycznej. Wskazuje się w tej sferze odejście od naukowych wyzwań metodologicznych. Instytucją osłabiającą pozycję naukową politologii są przede wszystkim media.

W praktyce życia kulturowego następuje zacieranie się granicy między wiedzą medialną i naukową. Medialne komentowanie rzeczywistości politycznej próbuje się utożsamiać z pracą naukowo-badawczą. Marginalizacja metodologii badań w politologii prowadzi do deformacji jej naukowego powołania. Z zadowolenia zatem należy przyjąć prezentację wykładów pt. *Metodologiczne i filozoficzne podstawy politologii* opracowanych przez dr. Arkadiusza Modrzejewskiego, który podkreśla, że „Niedocenianie podstaw metodologicznych stawia różne dyscypliny nauki, a w tym politologię, pod pręgierz opinii społeczno-naukowej” (s. 8). Przypomina się, że problematyka metodologiczna nie jest łatwa w odbiorze. Jej zagłębianie jest jednak zabiegiem niezbędnym na drodze rozwoju intelektualnego, a w tym w rozpoznawaniu rzeczywistości społecznej i politycznej.

W prezentacji zagadnień metodologicznych, głównie w wymiarze dydaktycznym wyodrębniono 10 podstawowych kwestii poznawczych, tj.: 1. u podstaw refleksji metanaukowej, 2. specyfika poznania naukowego, 3. prawda jako cel poznania naukowego, 4. język naukowy, 5. tradycja a rozwój nauki, 6. politologia w świecie nauki, 7. kluczowe problemy filozoficzno-metodologiczne w badaniach politologicznych, 8. znaczenie teorii w nauce o polityce, 9. wybrane orientacje metodologiczne w badaniach metodologicznych, 10. prognozowanie w politologii.

W rozdziale pierwszym książki wyodrębniono zagadnienia: 1. nauki o nauce, 2. świadomość metodologiczna, 3. filozoficzne podstawy nauki, 4. filozofia i metodologia nauki o polityce. Wskazuje się tu, że zadaniem metodologii nauk jest tworzenie wzorców postępowania badawczego.

Przez metodologię nauk najczęściej rozumie się teorię czynności wykonywanych w poznaniu naukowym. Dzieli się ją na ogólną i szczegółową. Ogólna metodologia ukierunkowana jest na takie kwestie, jak uzasadnienie twierdzeń, definiowanie metod konstrukcji systemów naukowych, metod wnioskowania, procedur badawczych, weryfikacja i falsyfikacja twierdzeń i teorii naukowych. Metodologia szczegółowa odnosi się do konkretnej dziedziny (dyscypliny) nauki, traktuje o metodach i technikach badaw-